

Krunoslav Matošević

Gimnazija Lucijana Vranjanina, Zagreb

IZ PREPORODNIH DJELOVANJA U SLAVONIJI: IVANIŠEVIĆEVA RUKOPISNA ZBIRKA USMENIH (NARODNIH) PJESAMA

UDK 398:94(497.5Slavonija)18⁹

DOI 10.22586/ss.24.1.12

Pregledni rad

Primljeno: 14. 8. 2023.

Rad prikazuje i određuje ulogu, odnosno važnost rukopisne zbirke usmenoknjiževnih pjesama Ivana Ivaniševića u kontekstu preporodnih odjeka u Slavoniji. Pjesme su sakupljene i zapisane u Svinjaru na Savi (današnjem Davoru), a rukopis je vrijedan doprinos hrvatskoj etnologiji, ali i proučavanjima preporodnih djelovanja na prostoru zapadne Slavonije odnosno Posavine. Iako zbirka ima takvu vrijednost, ona nije opisivana niti valorizirana u dosadašnjoj literaturi. Uvodom se vrlo kratko objašnjava uloga usmene književnosti u 19. stoljeću, a zatim i njezina uloga u sklopu preporodnih aktivnosti u Hrvatskoj. U središnjem se dijelu rada prikazuje nastanak i sadržaj, odnosno struktura Ivaniševićeva rukopisa, nakon čega se poseban naglasak stavlja na *pripomenak* ili predgovor Ivana Kosa, koji je predao rukopis Matici hrvatskoj na čuvanje, a u kojemu se zrcale romantičarske i preporodne tendencije. Na kraju se izdvaja obrazac po kojemu pjesme iz spomenutoga korpusa čuvaju važna sjećanja za oblikovanje kulturnoga identiteta zajednice i nastoji se utvrditi važnost Ivaniševićeve rukopisne zbirke u kontekstu hrvatskog narodnog preporoda i njegovih odjeka na prostoru Slavonije.

Ključne riječi: hrvatski narodni preporod, Slavonija, usmene (narodne) pjesme, Ivan Ivanišević, identitet

Uvod

Iako je usmena književnost¹ vrlo produktivan fenomen te zaokuplja istraživački i znanstveni interes nemale akademske zajednice, veliki je dio

¹ Usmena je književnost najstariji i najdugovječniji oblik književnosti nastao u agrafijskom razdoblju civilizacije koji je poslužio kao temelj pisanoj književnosti, stoga je neprijeporno da je kao takav imao vrlo važnu ulogu u oblikovanju, razvoju i očuvanju društva i njegova identiteta. Prema *Hrvatskoj enciklopediji*, danas se usmena književnost određuje kao „vrsta kazi-

rukopisne ostavštine sačuvane u hrvatskim arhivima, institutima i sveučilištima još uvijek neistražen, a kamoli opisan i kritički valoriziran. Jedan dio takve rukopisne ostavštine nastao je tijekom devetnaestoga stoljeća, odnosno u razdoblju hrvatskoga narodnoga preporoda, ali potaknuto preporodnim mislima, i nešto kasnije. Devetnaesto je stoljeće bilo vrijeme formiranja modernih europskih nacija u čijim se temeljima trebao nalaziti jedinstveni identitet (kulturni i nacionalni). Između brojnih čimbenika koji su utjecali na izgradnju toga identiteta, a kasnije i same nacije, svakako se ističe jezik. Sukladno tome, na hrvatskoj se književno-političkoj sceni devetnaestoga stoljeća osim o nacionalnim pitanjima raspravljalo i o naravi književnosti, s obzirom na to da se u njezinoj domeni jezik ostvaruje neposredno, kao konkretna pojava, stvaran čin. Hrvatska se književnost devetnaestoga stoljeća, što se tiče stilskoga razdoblja, smješta u kontekst europskoga romantizma, no romantičarski su elementi pali u drugi plan iza preporodnih, moglo bi se reći društveno-politički angažiranih. Osnovna obilježja romantizma kao razdoblja bila su naglašavanje emocija (što je u opreci prema prethodnom klasicizmu i prosvjetiteljstvu, koji su naglašavali razum), odbacivanje klasicističkih okvira i pravila, povezivanje s pojmom slobode u bilo kojem smislu (umjetničke, političke, osobne), zanimanje za povijest, pojačan interes za jezik, narodnu ili usmenu književnost i folklor itd. Usmena književnost kao jedan od konkretnih ostvaraja književnosti i jezika zasigurno je doprinijela izgradnji kulturnoga, ali i nacionalnoga identiteta zajednice u kojoj je nastala i generacijama se održavala. Dakle, uobičajeno je reći² da se usmenoj književnosti zasluženu pažnju daje od razdoblja romantizma u kojem su se počele stvarati moderne europske nacije. Paul Connerton navodi da „svi početci sadržavaju element sjećanja”, a „osobito je to slučaj kada jedna društvena grupa poduzima usklađen napor da započne posve novi početak”.³ Stvarajući ili, bolje rečeno, konstruirajući nacije, sjećanje potrebno za nov početak nalazilo se u predromantičarskom poimanju usmenoknjiževnih pjesama kao izvorištu narodne povijesti i tradicije. Usmenoknjiževni su se oblici počeli zapisivati⁴, a kao takvi postajali su potvrdom postojanja određene kulture koja

---

vanih ili pjevanih tradicijski uobličениh tekstova u živoj izvedbi ili u zapisu”. Sama definicija naglasak stavlja na tradicijsko uobličavanje usmenoknjiževnih tekstova, što potvrđuje da su oni nerazdvojni od života naroda, ili u zapisima ili izvedbama, odnosno kulturnim praksama.

² Maja Bošković-Stulli navodi da pojam narodne poezije, u smislu kako ga je izradio i nama prenio romantizam, zapravo dotle nije postojao ni kao pojam ni kao objektivna pojava, već da se radilo o usmenoj književnoj tradiciji. Vidi: Maja Bošković-Stulli, “O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima”, *Usmena književnost nekad i danas* (Beograd: Prosveta, 1983).

³ Paul Connerton, *Kako se društva sjećaju* (Zagreb: Antibarbarus, 2004), 11-58.

⁴ Sustavno istraživanje, prikupljanje i zapisivanje narodnih običaja i pjesama počelo je 1948. godine s osnivanjem Instituta za narodnu umjetnost u Zagrebu, odnosno današnjeg Instituta za etnologiju i folkloristiku.

se nalazila u temelju identiteta novonastalih nacija. Usmena se književnost tada nazivala narodnom književnosti, imenom koje je još u 16. stoljeću u uporabu uveo francuski filozof Michel E. de Montaigne, no atribut „narodni” zbog romantičarske se neodređenosti počeo smatrati neprikladnim za pojam usmene književnosti pa se uglavnom mijenjao atributom „tradicijski”. Od sredine 19. stoljeća usmena se književnost promatra i u kontekstu folklora⁵ koji se shvaća kao „stvaralaštvo utemeljeno na tradiciji neke kulturne zajednice, koje pojedinci ili skupine uče i reproduciraju pretežno usmeno, oponašanjem ili na neki drugi (neškolorani) način, a njime se izražava kulturni i socijalni identitet te zajednice”.⁶ Danas se usmenoknjiževno stvaralaštvo različito imenuje i predmet je interdisciplinarnih / multidisciplinarnih proučavanja.

Uloga usmene književnosti u kontekstu preporoda

Osvrćući se na preporodne tekstove hrvatskih književnika u svome djelu *Programi i manifesti u hrvatskoj književnosti* M. Šicel ih komentira i zaključuje da „književnost mora biti društveno angažirana, ali ne utilitaristički, direktno, nego samo kao umjetnički fenomen, dakle posredno. Ona mora biti prije svega umjetnost u jeziku, jer je u tome njezino specifično obilježje.”⁷ Iako se kod nekih autora naslućuju zagovaranja umjetničke ili pjesničke slobode, ona se ipak ograničava jednim zahtjevom: „da se tematika crpi i ostvaruje na bazi narodnog života u najširem smislu te riječi”.⁸ Sukladno tome, može se ustvrditi kako književnost, i ona umjetnička, autorska, a napose ona usmena, narodna, funkcionira kao društveno angažirani umjetnički fenomen koji u sebi sadrži raznolike subjektivne predodžbe o različitim događajima i junacima sačuvanima u kolektivnom pamćenju nekoga naroda. Na samom po-

⁵ Pojam „folklor” prvi je upotrijebio britanski književnik William Thoms 1846. godine, da bi stotinu godina kasnije postojalo već dvadesetak različitih shvaćanja toga pojma, što svjedoči o njegovoj kompleksnosti. Uvriježen je stav da folklor proučava različite oblike tradicijske umjetnosti među kojima važno mjesto zauzima i usmena književnost, koju su zajedno s folklorom proučavale finska škola (Kaarle Krohn, Antti Aarne) i ruska folkloristika (Nikolaj Petrovič Andrejev). Poredbenim istraživanjima kasnije su se proučavala obilježja i podrijetlo pojedinih žanrova, uzajamni utjecaji tijekom povijesti i tipološke poredbe različitih epskih tradicija, a nakon toga istraživanja se usmjeravaju na strukturu i funkcioniranje folklora. U 20. se stoljeću folkloristika usmjerava na kontekst, razlikujući pritom kontekst kulture od konteksta situacije, redefinirajući folklor kao izravnu umjetničku komunikaciju u malim skupinama. Može se reći da folklor u sebi sadrži i kulturne tradicije i kolektivno pamćenje te brojnim interferencijama sudjeluje u konstrukciji kulturnog identiteta društvene zajednice kojoj pripada.

⁶ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=20034> (24. 7. 2023.)

⁷ Miroslav Šicel, *Programi i manifesti u hrvatskoj književnosti* (Zagreb: Liber, 1972), 31.

⁸ Šicel, *Programi i manifesti*, 30.

četku svojega teksta „Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature“ nje-mačka slavistica i književna teoretičarka Renate Lachman konstatira da se književnost, ukoliko se promatra u kontekstu pamćenja, može shvatiti kao oblik mnemotehničke umjetnosti, čin samoga pamćenja kulture.⁹ U kontekstu preporodnih djelovanja ova je spoznaja bila vrlo važna jer se uklapala u nastojanja preporoditelja da u narodu potaknu nacionalnu svijest, a usmene pjesme pomagale su u identifikaciji pojedinaca kao pripadnika određenoga naroda te su ocrtavale projekciju kakvi bi ti pojedinci trebali biti.

Toga je vjerojatno bio svjestan i zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac koji je 1813. godine uputio znameniti *Poziv na sve duhovne pastire svoje biskupije* pri čemu je pozivao na prikupljanje usmenoknjiževnih tekstova, pišući da je „prosti puk vëran čuvar mnogih popëvkah, koje k izobraženju jezika služe“ te ne da samo „saderžavaju uspomenu od mira i rata, od velikih muževah i vojničkih vodjah, od običajah i navadah, od cerkvenih oblužavanjih i čudi naroda“, nego „pokažuju takodjer vlastitost rëčih, dužjinu i kratkoću slovakah (syllabah) i narav cëloga jezika“. Vrhovac, svjestan važnosti usmene književnosti, osim prikupljanja domaćih riječi, poslovice, različitih govornih formula i naslova starih knjiga, potiče „da bez razlike svakojake popëvke horvatske i slavonske, s opažanjem, nakoliko se može znati, kada, kim i kojom prilikom su sastavljene? polag Vaše prilike sakupljate“.¹⁰ Valja spomenuti i kako je s inicijalne latinštine ovaj tekst s programatskim obilježjima 1837. godine u Gajevoj *Danici* objavljen i na hrvatskome jeziku. Iako *Poziv* tada nije imao značajnijega utjecaja, važan je jer iznosi ideje koje su kasnije bile u središtu preporodnih nastojanja – stvoriti zajednički književni jezik koji bi ujedinio do tada jezično razjedinjene hrvatske pokrajine ili regije (ali i regionalne književnosti, koje su se do tada razvijale relativno neovisno jedna o drugoj, bez značajnijih međusobnih interferencija). Ukratko, u uvodnom dijelu Vrhovac navodi najznačajnija djela pisana horvatskim i slavonskim jezikom, a u središnjem je dijelu teksta nakon iznošenja ideje o potrebi za stvaranjem zajedničkoga jezika pozvao svećenike svoje biskupije na sakupljanje narodnoga blaga, misleći pritom na stare knjige, opise običaja i kulturnih praksi,¹¹

⁹ Renate Lachmann, „Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature“, u: *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, ur. Astrid Erll i Ansgar Nünning (Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2008), 301.

¹⁰ Stjepan Sremac, „Plesopiszen Maksimilijana Vrhovca ili kako je kolo postalo simbolom zajedništva“, *Narodna umjetnost* 39/2 (2002), 145.

¹¹ Kulturne se prakse mogu percipirati kao skup različitih običaja, aktivnosti i izraza koje pripadnici određene zajednice stvaraju i prenose kao dio svoje kulture. Obuhvaćaju gotovo sve aspekte ljudskog života, od umjetnosti, jezika i religije do odijevanja, tehnologije i sporta, a podrazumijevaju npr. izvođenje tradicionalnih plesova, izradu i prezentaciju narodnih nošnja, korištenje tradicionalnih alata i metoda, pripravljanje tradicionalnih jela, provodeње različitih obreda i sl.

ali i usmenoknjiževne, odnosno narodne (jezične) umotvorine kao što su različite poslovice, fraze, riječi, pjesme i sl. Vrhovac je želio potaknuti sakupljanje i bilježenje spomenutoga „kako bi se osjetila »obilnost, krasota i snaga« jezika hrvatskoga, kao i »čistoća riječih koja sve stranske isključuje«,”¹² odnosno kako bi se sakupio relevantan rječnički korpus potencijalnoga budućeg književnog hrvatskog jezika. Iz *Poziva* se može se kako biskup hrvatski i slavonski smatra narječjima jednoga jezika koji treba obnoviti i standardizirati, smatra da se pri tome treba oslanjati na postojeću književnu i jezikoslovnu tradiciju, da vokabular za standardni jezik treba crpiti i iz usmene predaje hrvatskoga i slavonskoga puka kao etnički definirana naroda.¹³ Ovakva je društveno-politička situacija (ne)posredno utjecala i na razvoj etnologije i folkloristike, ali i na osnivanje institucija koje su, paradoksalno, institucionalizirale nacionalnu narodnu kulturu i znanosti koje se njome bave.¹⁴

U jednom od pregleda preporodnih aktivnosti u Slavoniji, Nosić navodi kako hrvatski narodni preporod ondje nije bio toliko snažnoga intenziteta kao na sjeveru Hrvatske jer je kulturno-politička aktivnost bila bez konkretnije organizacije, ali i zbog heterogenosti samog kulturnog prostora, pa se na njemu javljaju tek povremeni kulturni proplamsaji.¹⁵ No, unatoč relativno nepovoljnoj situaciji, na slavonskom su se prostoru ipak pojavili autori koji su od predpreporodnog razdoblja dali svoj doprinos cjelokupnom pokretu, a neki su od njih Matija Petar Katančić, Marijan Lanosović, Grgur Čevapović, Marijan Jaić i Ignjat Alojzije Brlić. Tijekom preporodnog razdoblja svojim su se radom istaknuli i Slavonci Stjepan Marjanović (Brod na Savi), Mato Topalović (Zdenci), Juraj Tordinac (Đakovo), Vjekoslav Babukić (Požega), Luka Ilić Oriovčanin (Oriovac), Stjepan Ilijašević (Oriovac) i Mijat Stojanović (Babina Greda). Spomenuti su autori pisali gramatike, znanstvene rasprave, prevodili su djela iz stranih književnosti, ali i obavljali terenska istraživanja tijekom kojih su zapisivali narodne pjesme, priče, poslovice i zagonetke. Opisivali su i narodne običaje, svrstavši se tako među prve hrvatske etnografe.¹⁶ Međutim, ni u jednoj se historiografskoj sintezi ili srodnom radu ne spominje ime Ivana Ivaniševića, koji je, slično spomenutim autorima, također dao (naknadan) doprinos pokretu svojim sakupljačkim radom.

¹² Miroslav Šicel, “Pretpreporodni programski nagovještaji ilirskog pokreta”, *Dani hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 23 (1997), 26-27.

¹³ Marijan Šabić, “Programi hrvatskoga književnog romantizma (Između nacionalnoga romantizma i romantičnog nacionalizma)”, *Hum* 14 (2019), br. 21, 165.

¹⁴ Dunja Rihtman-Auguštin, “Istraživanje folkloru i kulturna praksa”, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 16 (1979), 9-10.

¹⁵ Vesna Nosić, “Hrvatski narodni preporod u svjetlu tiskarsko-izdavačke djelatnosti”, *Život i škola* 57 (2011), br. 25, 133-153.

¹⁶ Nosić, “Hrvatski narodni preporod”, 140.

Ivaniševićeva rukopisna zbirka

Iako je zapisana 1867. godine, rukopisna zbirka svećenika Ivana Ivaniševića zasigurno je rezultat rada potaknutog Vrhovčevim riječima, što napose potvrđuje njezin „pripomenak”, u kojem se očituje ukupnost romantičarskih tendencija i nasljedovanje Vrhovčevih savjeta i uputa. U društveno-povijesnom kontekstu njegov se sakupljački rad može promatrati kao odjek ranije spomenutih devetnaestostoljetnih poticaja i poziva na sustavno sakupljanje usmenoknjiževne i druge folklorne građe. Ivan Ivanišević sakupljao je usmene pjesme u Svinjaru na Savi (današnjem Davoru) i okolici. Na temelju sakupljačkog rada nastala je rukopisna zbirka koja sadrži 165 usmenih pjesama i oko 200 poslovice.

Zbirku je slučajno pronašao Ivan Kos, koji ju je i prepisao te, s vlastitim „pripomenkom” ili predgovorom i kratkim rječnikom nepoznatih i stranih riječi, 1885. godine predao na čuvanje Matici hrvatskoj, u čijem se posjedu i danas nalazi. Zbirka se čuva u arhivu HAZU, u sklopu Odsjeka za etnologiju (nekadašnjem Etnološkom zavodu) kao dio rukopisne kolekcije usmenih pjesama (MH) pod signaturom MH 148, Ivanišević, Ivan; *Narodne pjesme i poslovice*, 1885. (1867). Premda je riječ o vrlo vrijednim zapisima usmenih pjesama, Ivaniševićeva rukopisna ostavština nije valorizirana niti opisana u stručnoj i znanstvenoj literaturi, izuzev dviju njegovih rukopisnih pjesama objavljenih u sedmoj knjizi *Hrvatskih narodnih pjesama* (1929) urednika Nikole Andrića: pjesma br. 100 *Sjajnu sviću ugasila* (kod Ivaniševića pjesma 94) i pjesma br. 381 *U kapu mu suze kaplju* (kod Ivaniševića pjesma br. 81). Iako se o Ivanu Ivaniševiću ne zna mnogo (ili se zna vrlo malo), njegovo djelovanje na području zapadne Slavonije važno je za razumijevanje silnica i odjeka koje je preporodna misao ondje imala.

Ivaniševićevu rukopisnu zbirku pjesama Ivan Kos naslovio je opisnim naslovom kojemu prethodi autorovo/sakupljačevo prezime i ime: *Ivanišević Ivan: 165 većinom ženskih, i oko 200 poslovice, skupljeno god. 1867. u Svinjaru na Savi*. Kao dodatak, prilikom predaje rukopisa na čuvanje Matici hrvatskoj, Ivan Kos sastavio je osobni *pripomenak*, o kojemu će biti više riječi u daljnjem tekstu. Sam se rukopis sastoji od četiriju rukom uvezanih „bilježnica” okvirnih dimenzija 10 x 30 cm. Prva se bilježnica sastoji od 40 stranica na kojima su zabilježene 82 pjesme, druga se bilježnica također sastoji od 40 stranica na kojima je zabilježena 61 pjesama, a treća se bilježnica sastoji od 18 stranica na kojima su zabilježene 22 pjesme. Nakon pjesama, na kraju treće bilježnice, Ivan Kos samoinicijativno je dodao mali rječnik manje poznatih pojmova naslovljen *Nepoznatije i strane rieči* u kojem je nastojao navesti objašnjenja pojmova i redni broj pjesme iz koje ih preuzima. U rječniku se navodi 61 pojam, no za čak 22 pojma se ne navode objašnjenja, što ujedno svjedoči o bogatstvu i raznolikosti hrvatskoga jezika i njegovih narječja, na-

pose mjesnih govora. Četvrta je bilježnica najmanja opsegom. Sastoji se od 8 stranica na kojima je zabilježeno oko 200 poslovice, naslovljenih *Narodne poslovice sakupljene po Slavoniji*.

Pripomenak

Čitajući rukopis, valjalo bi krenuti od Kosova *Pripomenka*, koji donosi dragocjene podatke te iz današnje perspektive funkcionira kao kontekstualni okvir. *Pripomenak* je zapravo Kosov predgovor samome rukopisu iz kojega se na početku saznaje kako je došao do inicijalnoga rukopisa te tko ga je i što potaklo na njegovo uređivanje i prepisivanje:

„Imade tomu već do dvie godine, što nas je (bio sam tada jošte na gimnaziju) g. prof. Tade Smičiklas nekom zgodom potaknuo na sakupljanje narodnog nam blaga. Odlučio sam tada baviti se sakupljanjem po svom rodnom kraju – po ravnoj Podravini – odakle do sada, žalibože, imade toga veoma malo zabavnoga. Nu izjalovi mi se ta nada, jer me okolnosti premjestiše u sasvim drugi kraj – u lipo naše Prigorje. Boravio sam tamo praznike kod župnika rodjaka.¹⁷ Bavio sam se rado prekapanjem stare knjižnice. Slabo li je obilje u tih knjižnicah naših župnika! Tako bje i tamo. Nu ja ipak ne odustadoh od prekapanja i naidjoh na nešto, što me je silno iznenadilo. Bilo to nekoliko bilježnica zaprašanih, otrcanih bez reda i poredka u kutiću ormara. Prvi me pogled osvjedoči o tom, da su to nekakve pjesme. Oprašiv i pregledav vidjeh, da su to narodne pjesme, sakupljene po Slavoniji. Nadjoh gdje je napisano i ime sakupljača.“¹⁸

Simptomatično je da se Kos odlučuje na prepisivanje Ivaniševićevih pjesama pod utjecajem Tadije (Tade) Smičiklasa, hrvatskoga povjesničara, političara, sveučilišnog profesora, predsjednika HAZU-a, rektora Zagrebačkog sveučilišta i predsjednika Matice hrvatske. Smičiklas je nakon pučke škole devet godina boravio u Grkokatoličkom sjemeništu, za koje je poznato da je „bilo malo ilirsko gnijezdo. Pitomci, oduševljeni idejama naših preporoditelja, osnovali su godine 1839. „Ilirsko društvo” i čitaonicu. (...) Da bi se okušali u stvaralaštvu, članovi čitaonice odlučili su na početku 1858. godine izdavati svoj list „Vienac”. (...) Tadija je izabran za novinara toga lista, a g. 1860. bio je i urednikom. Posebnu vrijednost imaju u „Viencu” objavljene narodne pjesme i pripovijetke, koje su pitomci skupljali za vrijeme školskih praznika”.¹⁹

¹⁷ Identitet je zasad neutvrđen. Otegotna je okolnost što o njegovu identitetu ni u *Pripomenku* ne postoje bilo kakve indicije, osim da je službovao u Prigorju.

¹⁸ Tekst je prepisan u izvornom obliku, bez zadiranja u bilo koji strukturni element.

¹⁹ Nikola Nino Kekić, “Tadija Smičiklas i Grkokatoličko sjemenište Križevačke biskupije”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 18 (2000), 17-44.

Nameće se zaključak kako je Smičiklasovo širenje ilirskih ideja utjecalo na Kosa te ga potaknulo na osobni angažman i doprinos u očuvanju hrvatske usmenoknjiževne baštine. Može se uočiti kako i sam Kos nastupa u duhu preporodne misli iznoseći svojevrsnu kritiku zapostavljanja hrvatske kulture i jezika, što se očituje u siromašnom korpusu podravskoga narodnoga blaga tijekom njegova rada na terenu te slaboj opremljenosti župnih knjižnica. Angažman u preporodnom duhu očituje se i u nekim drugim Kosovim navodima u daljnjem tekstu *Pripomenka*.

Nakon svojevrsnoga uvodnog dijela, Kos navodi kako je upitao rođaka zna li što god o Ivaniševiću i zamolio ga da mu ispriповjedi tko je on bio, „da tim uspomenu neku ostavi na pokojnika sakupljača barem u manjem krugu hrvatskog občinstva”. Na temelju rođakova pripovijedanja, Kos iznosi partikularne podatke o Ivaniševiću kao sakupljaču i prvotnome zapisivaču pjesama:

„Bio rođakov kolega po imenu Ivan Ivanišević, ako se ne varam rodom iz Svinjara.²⁰ Boravili su dulje vremena zajedno u školah, a napokon u sjemeništu. Ivanišević bio velik rodoljub i radi toga morao je kadkada i po koju gorku podmiriti. To je rođaka još više k njemu mamilo. Da je u Ivaniševića bilo plemenitih težnja i volje za rad pokazuje ova sbirka pjesama, koju je on sabrao tečajem samo jednih praznika g. 1867. Bio bi danas sutra od njega vjeran pastir svoga stada, kojemu bi on znao prozrijeti do dna duše. Nu inače je htjela sudba. Bio je theologom druge godine, kad ga snadje teška bol. Ja sam ga upoznao te iste godine. Slabić tielom, ali jaka i bistra duha. Sjećam se još dobro, kako je znao svojim smješnicami sve prijatelje zabavljati, prem je bio teško bolestan. I shrva ga napokon bol, te okrutnica smrt pokosi tu mladicu koja bi možda da-

²⁰ Kako bi se provjerila relevantnost ovoga navoda, istraženi su dostupna onomastička građa i arhivski izvori, tj. matične knjige umrlih (1789.–1858.), matične knjige vjenčanih (1789.–1858.) i matične knjige rođenih (1858.–1878.) koje se danas čuvaju u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. Osim toga, za prezimena iz druge polovice XVIII. stoljeća (godine 1760.) korišteno je djelo Andrije Zirduma *Stanovništvo i počeci naselja broskog i novogradiškog kraja u XVIII. i XIX. stoljeću*. Prezimena koja se navode u tome izvoru preuzeta su iz arhivske građe Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu. Naime, od 1699. do 1773. područje broskog i novogradiškog kraja, osim okolice Vrpolja, pripadalo je Zagrebačkoj nadbiskupiji. Uz spomenutu, posredno korištenu, arhivsku građu korištena su i kanonska izvješća iz 1730., 1746., 1756., 1758., 1760., 1761., 1765., 1769., 1775., i 1800. godine. Prezimena od godine 1894. do 1900. (cca.) promatrana su u *status animarum*-ima župe Svinjar (Davor) od polovice prosinca godine 1894. Budući da je to vrsta župne matice u kojoj se osim pristupnika pojedinim crkvenim ispitima kao što su ispiti za krizmu i slično navode i pristupnici za velike ispovijedi (ispovijed za Uskrs ili Božić), u njoj se osim davorskih obitelji nalaze i prezimena obitelji koje su u Davoru boravile zbog svoje službe, npr. učitelji, financijalna straža, različiti obrtnici itd., no ni u jednom izvoru nije potvrđeno prezime Ivanišević. Stoga, nameće se konkretan zaključak: Ivan Ivanišević nije bio rodom iz Svinjara, nego iz njegove okolice, u kojoj je isto prezime i danas uobičajeno.

nas sutra zakriljivala svojim hladom umorna putnika Hrvata, koja bi mu pružala dobrostivo sladkih svojih plodova.“²¹

U daljnjem je tekstu *Pripomenka* Kos objasnio i porijeklo pronađenih zapisa, odnosno kako su Ivaniševićevi zapisi zbog nesretnih okolnosti završili kod Kosova rođaka koji ih je namjeravao objaviti poslije dovršetka studija, no u međuvremenu je zagubio zbirku:

„Pjesme, što ih je sakupio Ivanišević, zastaše poslije njegove smrti kod moga rodjaka, koji ih je bio nakan prepisati i iznieti na svietlo. Nu tko znade odnošaje hrvatskog mladića, koji si je ikoliko sviestan svojih dužnosti, ne će mu zamjeriti, što je to odlučio pustiti dok ne svrši svojih nauka. U tom mu se, kako mi sam kazivaše, zametnula ova sbirka. Tek ja sam bio toli sretan, te se već u skorje vrieme namjerih na njih. Možda bi ih i posve nestalo, da su još koji časak u kutiću ormarovu župničke knjižnice počasile bile.“

Kao filologu, Kosu je bilo neophodno osvrnuti se na metodologiju rada prilikom uređivanja i prepisivanja Ivaniševićeva rukopisa, ali i ukratko analizirati i opisati najupečatljivija obilježja prisutna u samim pjesmama, pa stoga komentira:

a) naslove pjesama

„Što se tiče naslova ovim pjesmam, to ih valjda on sam pometao, a ja prepisujem sve kako nadjoh, nisam htjeo niti toga da izostavim. (...) Pjesme što su ovdje bez naslova, bit će, kako se na prvi mah vidi, samo ulomci nekih pjesama, kojim su valjda ostali dielovi izginuli tečajem soga tamnovanja u župničkoj knjižnici.“

b) strukturu pjesama

„Što se tiče pravilnosti pjesama, to se vidja svuda liepo provedeni stih. U sliedećih pjesmah nisu pravilni stihovi, čemu ne znadem pravoga razloga. Ili je pjevač sam u tom bud koju slovku ispustio bud dodao ili je sakupljač pogriješio. Htjedoh ostati vjeran onomu, što sam našao, te nisam htjeo nigdje ništa niti pridodavati niti ispušćati.“

²¹ Zanimljivo je Kosovo viđenje i opis Ivana Ivaniševića, kojemu, moglo bi se reći, pristupa poput Augusta Šenoae kada piše o svome prijatelju Lovri Mahničju u pripovijetki *Prijan Lovro* (1873). Nakon iznošenja Lovrine životne priče, Šenoa završava svoju pripovijetku govoreći da je Lovro „čovjek koji bi u velikim sretnim okolnostima bio postao velikim čovjekom, koji je u našim malim okolnostima postao žrtvom, šakom praha i pepela; stablo koje bi bilo nosilo rodu zlatna ploda, da ga ne bude oborila nemila bura.“ S obzirom na to da je Kos rukopis u Maticu hrvatsku na čuvanje predao 1885., moguće je da je ranije bio u doticaju sa Šenoinom pripovijetkom te kroz nju konstruirao lik Ivana Ivaniševića.

c) sadržaj pjesama

„Što se tiče sadržaja samih pjesama, to ih je većina samo varijantami narodnih pjesama, što su već pokupljene. Možda je i gdjekoja posve ista, nu ja je nisam nigdje našao do sada. Sve da i jest ista, bio bi ju prepisao, jer ne znam, da li je već u obće tkogod sakupljao pjesme baš u onom kraju u kojem su ove sakupljene.– Što se dakle tiče sadržaja, to je n.p. pjes. 9.) poznata „Smrt Musina“. Jedini konac ne čini mi se ovdje uzvišenim, kao što je u sličnoj narodnoj pjesmi mislim „Vukovoj sbirci“. Ovdje Marko ne žali, što je pogubio boljega junaka, što svakako nije liepa crta u junaka. Slična je pjes. 106.) posve istoga sadržaja sa pjesmom Vukovom „Zidanje Skadra“, tek je ovdje ime grada Biograda poprilmjeno umjesto Skadra.”

d) pjesničku rimu

„Što se rima tiče, to opažam svuda trag narodne rime. Mislim pod tim samo istovjetnost samoglasa u ženskoj rimi, dočim suglasi, što su medju njimi, nisu isti. Radi premnogih mjesta zaključujem, da narodu ugodnije zvoni takva rima, nego li točno izvedena.”

Pripomenak Kos završava riječima: „Predajuć ovu sbirku na ruke dičnoj Matici ispunjam svoju svetu i ugodnu dužnost, obečajuć nastojati, da i u buduće, bude li sgode, izvadim iz praha i zaboravi koji rukovjet liepog nam narodnog blaga.”

Zaključak

(Važnost Ivaniševićeve rukopisne zbirke u kontekstu preporoda i njegovih odjeka)

Usmene pjesme, kako je ranije navedeno, sadrže raznolike subjektivne predodžbe o različitim događajima i junacima sačuvanima u kolektivnom pamćenju zajednice u kojoj su nastale, a njihovim se prisjećanjem, učenjem i reproduciranjem izražava kulturni i nacionalni identitet te zajednice. Dakle, i pjesme koje je Ivanišević sakupio u Svinjaru na Savi i zabilježio u svojoj rukopisnoj zbirci sadrže takve subjektivne predodžbe. Primjerice, u dijelu je pjesama opjevana slavna prošlost proizišla iz borbi s Turcima, ali su sačuvana i sjećanja o različitim svakodnevnim životnim situacijama ili ljubavnim nedaćama. Dakle, usmena književnost također nije ništa drugo nego oblik pamćenja kulture koje se ostvaruje različitim diskurzivnim strategijama kojima se postupno gradi svijet prošlosti sa svim svojim junacima ili herojima koji su ostavili traga u velikim događajima te na taj način zadužili zajednicu kojoj su pripadali ili koju su predstavljali da ih pamti. S obzirom na to da i takvi događaji i takvi junaci sačuvani u usmenim pjesmama nadilaze individualnu razinu i postaju važni za čitavu zajednicu, takva vrsta pamćenja

preuzima i identitetsku ulogu, pa je stoga vrlo važno odrediti što (ili koga) kao zajednica ne smijemo zaboraviti jer „ugledanje na junake i nasljedovanje njihovih junačkih djela evociranu prošlost posadašnjuje osiguravajući joj time i djelovanje u budućnosti”.²² Tomašić navodi i da „biranje događaja za pamćenje pretpostavlja selekciju koju u slučaju pučke književnosti obavlja pučki pisac konstituirajući na taj način zajednicu sjećanja, ali uvijek na način da osluškuje potrebe zajednice u kojoj djeluje”,²³ stoga bi se detaljnom analizom subjektivnih predodžbi u zapisanim pjesmama mogao rekonstruirati identitetski profil zajednice u kojoj su one nastale.

Osim toga, Ivaniševićeva rukopisna zbirka narodnih (usmenoknjiževnih) pjesama vrijedan je dokument koji svjedoči o pojačanom interesu za narodno stvaralaštvo potaknuto romantičarskim tendencijama, ali i o važnosti usmene književnosti u kontekstu hrvatskoga narodnog preporoda i godina nakon njega. Budući da su osnovni ciljevi preporoda bili što veće zbližavanje hrvatskih krajeva, ali i očuvanje njihove kulturne baštine, Vrhovac je 1813. godine okružnicom pozvao svećenstvo i puk na prikupljanje narodnoga blaga. Upravo Ivaniševićev terenski rad koji podrazumijeva sakupljanje i bilježenje spomenutih pjesama svjedoči o tome da je okružnica utjecala i na osviještene pojedince u zapadnoj Slavoniji.

Literatura

- Bošković-Stulli, Maja. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Prosveta, 1983.
- Connerton, Paul. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Antibarbarus, 2004.
- Kekić, Nikola N. „Tadija Smičiklas i Grkokatoličko sjemenište Križevačke biskupije”. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 18 (2000): 17-44.
- Lachmann, Renate. „Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature.” u: *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, ur. Astrid Erll i Ansgar Nünning. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 301., 2008.
- Nosić, Vesna. „Hrvatski narodni preporod u svjetlu tiskarsko-izdavačke djelatnosti”. *Život i škola* 57 (2011), 25: 133-153.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. „Istraživanje folklora i kulturna praksa”. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 16 (1979), 9-10.
- Sremac, Stjepan. „Pleszopiszen Maksimilijana Vrhovca ili kako je kolo postalo simbolom zajedništva”. *Narodna umjetnost* 39/2 (2002), 145.
- Šabić, Marijan. „Programi hrvatskoga književnog romantizma (Između nacionalnoga romantizma i romantičnog nacionalizma)”. *Hum* 14 (2019), 21: 161-175.

²² Josipa Tomašić, „Pučka književnost i kulturno pamćenje na primjerima poetike Luke Ilića Oriovčanina i Andrije Kačića Miošića”, *Fluminensia* 28/2 (2016), 141.

²³ Tomašić, „Pučka književnost”, 140.

- Šicel, Miroslav. *Programi i manifesti u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Liber, 1972.
- Šicel, Miroslav. „Prepreporodni programski nagovještaji ilirskog pokreta”. *Dani hvar-skoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu* 23 (1997), 26-27.
- Tomašić, Josipa. „Pučka književnost i kulturno pamćenje na primjerima poetike Luke Ilića Oriovčanina i Andrije Kačića Miošića”. *Fluminensia* 28 (2016), 2: 140-141.

Summary

ECHOES OF THE REVIVAL IN SLAVONIA: IVANIŠEVIĆ'S COLLECTION OF MANUSCRIPTS OF ORAL (VERNACULAR) POEMS

This work discusses and determines the role, i.e. the significance of the collection of manuscripts of oral-literary poems written by Ivan Ivanišević in the context of the echoes of the Revival in Slavonia. The poems were collected and recorded in Svinjar on the Sava River (today's Davor) and the manuscript represents a valuable contribution to Croatian ethnology, as well as to the research into the activities of the National Revival Movement in the territory of western Slavonia, i.e. Posavina. In spite of the value of the collection, it has not been described and valorised in literature so far. The introduction to the paper provides a very brief explanation of oral history in the 19th century and its role within the activities of the Revival Movement in Croatia. The central part of the paper addresses the development and content, i.e. the structure of Ivanišević's manuscript; subsequently, special emphasis is placed on the preface or foreword of Ivan Kos who entrusted the manuscript, which reflects the tendencies of Romanticism and the National Revival Movement, to the Matica Hrvatska, for safe-keeping. The end of the paper emphasizes the pattern according to which the poems of the aforementioned corpus holds significant memories for the creation of the cultural identity of the community and attempts to determine the significance of Ivanišević's collection of manuscripts in the context of the Croatian National Revival and its echoes in Slavonia.

Key words: Croatian National Revival, Slavonia, oral (vernacular) poems, Ivan Ivanišević, identity

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt:

Krunoslav Matošević, mag. educ. philol. Croat.
Gimnazija Lucijana Vranjanina
Trg hrvatskih pavlina 1, 10 090 Zagreb
email: kruno.matosevic26@gmail.com